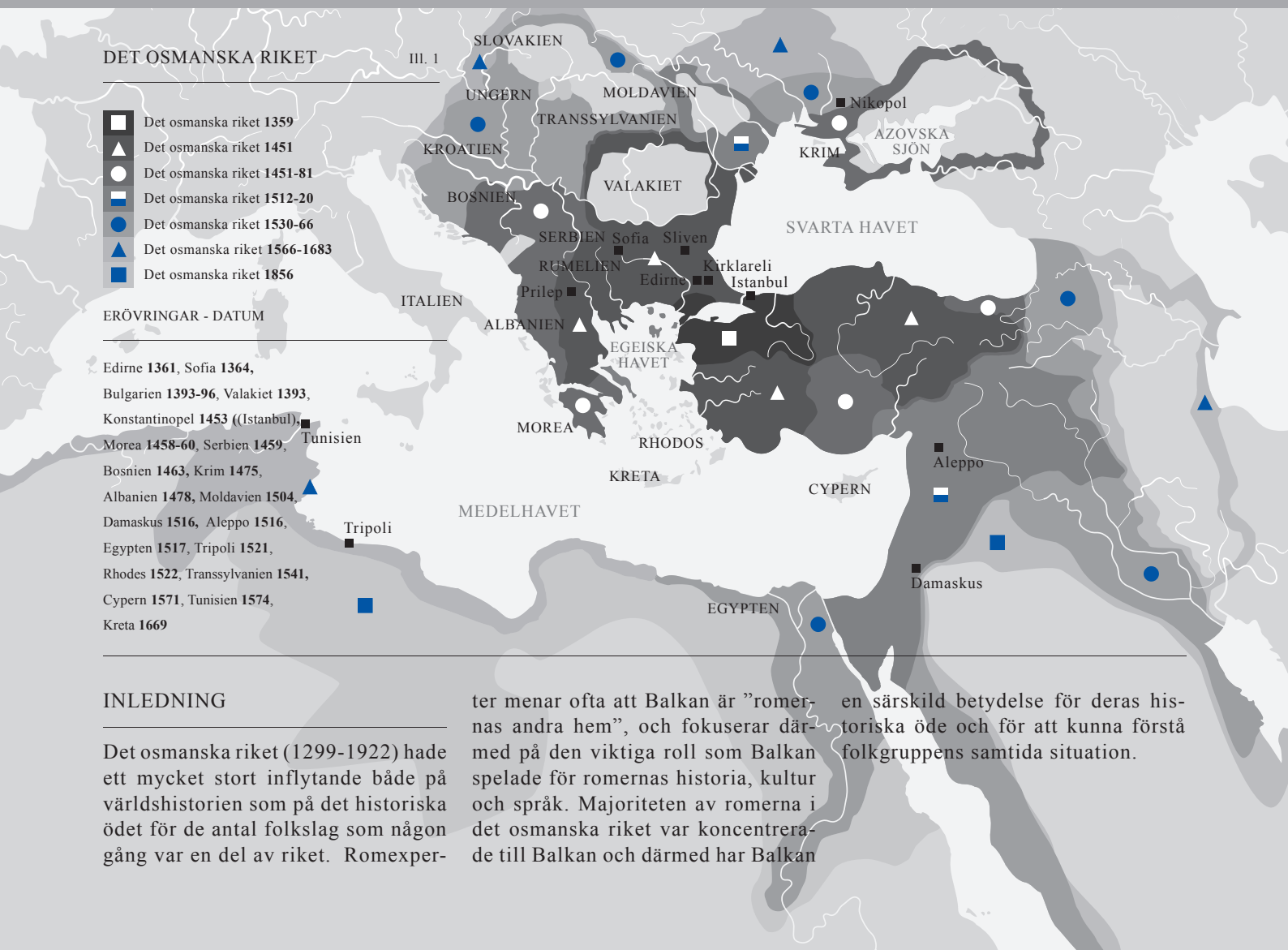

Det osmanska riket

Elena Marushiakova / Veselin Popov

Historiska källor om "zigenare" i riket | "Zigenare" i skattelängderna | Lag gällande "zigenarna" i provinsen Rumelien | "Zigenska sancak" – romerna i den osmanska armén | "Zigenska sancak" – romerna i tillsatssyrkorna | Skattelängden hos sultan Süleyman den store | Åtgärder mot nomadism. Att få "zigenarna" att bosätta sig | Hur romerna försörjde sig | Det osmanska rikets nedgång | "Zigenarnas" samhällsstatus. Officiell lagstiftning och vardagligt liv | Början till romernas frigörelse

➤ Romerna på Balkan levde inte isolerade från den kulturella och historiska omgivningen, utan de utgjorde tvärtom en väsentlig del av den, och influerades därför i hög grad av de olika folkslagen på Balkan. Ett stort antal romer har under flera hundra år stannat kvar på Balkan, medan andra har utvandrat därifrån till hela världen, såväl då som nu, och tagit med sig medärvda kulturer och traditioner från Balkan. Det osmanska riket härskade över folket på Balkan under mer än fem hundra år och lämnade tydliga avtryck i områdets historia och kultur. Därigenom spelar det osmanska riket en nyckelroll i utformningen och utvecklingen av det romska folket.

INLEDNING

Det osmanska riket (1299-1922) hade ett mycket stort inflytande både på världshistorien som på det historiska ödet för de antal folkslag som någon gång var en del av riket. Romexper-

ter menar ofta att Balkan är "romernas andra hem", och fokuserar därmed på den viktiga roll som Balkan spelade för romernas historia, kultur och språk. Majoriteten av romerna i det osmanska riket var koncentrerade till Balkan och därmed har Balkan

en särskild betydelse för deras historiska öde och för att kunna förstå folkgruppens samtida situation.

Några av de viktigaste paragraferna från "Lag gällande zigenarna i provinsen Rumelien", som utfärdades av sultan Süleyman den store:

"1. Muslimska zigenare från Stambul, Edirne och från övriga Rumelien skall betala 22 akçe per hushåll och per ogift person. De otrogna (kristna) zigenarna skall betala 25 akçe och när det gäller änkor skall de betala en akçe.

2. De skall betala avgifter för giftermål, såväl som böter för brott och begångna fel, i likhet med övriga undersåtar. [...]

3. Zigenare som uppvisar styvsinhet och förrirrar sig bort från sitt rättskipningsområde och gömmer sig i ett annat område såväl som bakgårdar, skall sökas rätt på, tillrättavisas, strängt bestraffas och föras tillbaka till sitt distrikt. [...]

4. Böter, vanliga skatter och de straff för svåra brott som zigenska sancak ådömer zigenare, åligger ledaren för zigenska sancak. Ingen från den regionala förvaltningen eller militären skall ingripa. Undantag är de zigenare som är registrerade som brottslingar i prebende, förläningar och i sultanens besittningar.

5. Beskattningen av zigenare i de ovan nämnda feodalområdena skall samlas in av zigenargruppens överhuvud. Ledaren för zigenska sancak, överhuvudena för de olika områdena i varje provins, polisen eller andra har ingen rätt att ingripa.

6. Om muslimska zigenare nomadiserar tillsammans med icke-muslimska zigenare, lever tillsammans med dem och bebländar sig med dem, skall de tillrättavisas. Efter bestraffning skall de otrogna zigenarna betala sina skatter i vanlig ordning.

7. De zigenare som innehar en attest från sultanen skall endast betala sultanens skatt och skall inte betala fastighetsskatt ... eller de övriga vanliga skatterna."

III. 2 (förkortad från Marushiakova / Popov 2001, s.32)

HISTORISKA KÄLLOR OM "ZIGENARE" I RIKET

Den första utvandringen av romer till Mindre Asien och Balkan, till det bysantinska rikets områden, går gott och väl tillbaka till före 1300-talet. Ett stort antal romer anlände senare till Balkan under det osmanska rikets invasion under 1300- och 1400-talet. De deltog antingen direkt i invasionen (i huvudsak som tillsatsstyrkor eller som hantver-

kare tjänstgörande i armén), eller fanns bland den befolkning som åtföljde invasionerna. Några av dessa romer följde med armén längre in i Europa, men ett stort antal stannade kvar på Balkan.

De dyker upp i olika officiella dokument från det osmanska rikets ledning och från den lokala administrationen, i huvudsak i detaljerade skattelängder, såväl som domstolsbeslut i olika frågor (medborgerliga, ekonomiska, religiösa frågor och familjefrågor). Det osmanska sociala, politiska och ekonomiska systemet var oerhört

komplex med en nära sammankopplad och militärbaserad administrativ, ekonomisk och religiös struktur. Detta komplicerade system omfattade hela befolkningen och kontrollerade noga deras vardagliga liv. Befolkningen var också hierarkiskt uppdelad i olika kategorier, där de viktigaste var de "rättrogna" (muslimerna) och de "otrogna" (den underkastade kristna befolkningen). Dessa kategorier behandlades olika och de olika medlemmarna hade olika status och olika skyldigheter gentemot centralstaten.

"ZIGENARE" I SKATTELÄNGDERNA

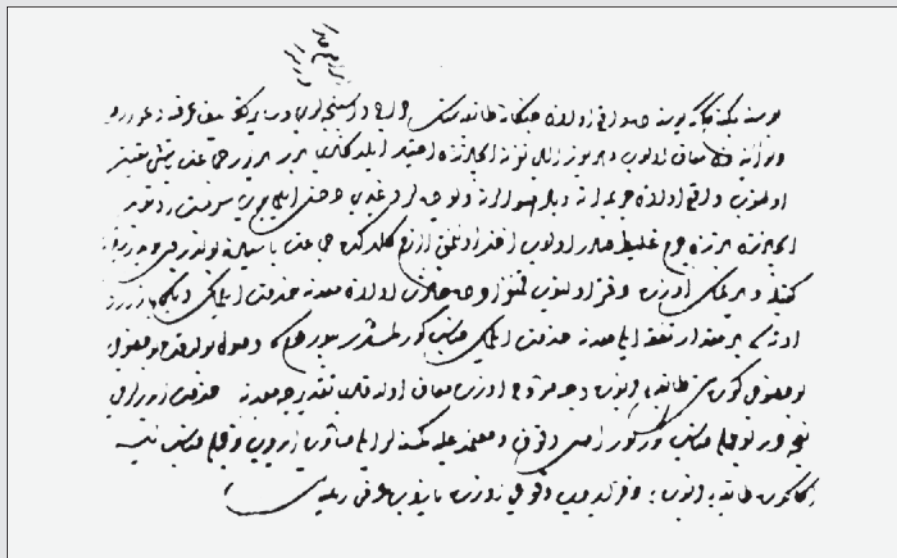
Alla undersåtar i det osmanska riket var skyldiga att betala olika skatter och är omnämnda i talrika skattelängder. De existerande dokumenten från det osmanska riket återger i detalj förvaltningens önskan att införliva den "zigenska" befolkningen i rikets register och få dem att betala de nödvändiga skatterna. "Zigenarna" beskrivs utförligt med ålder, yrke och familjestatus. På bas av dessa och andra omständigheter delades de in i skatteenheter ("jemaats"), var och en med en ledare; grupperna var sedan i sin tur indelade i mindre enheter, enligt de romska kvarteren i varje by eller

stad. Var och en av dessa enheter hade sin egen ledare, vilket innebar att principen om begränsat gruppansvar tillämpades.

Det första omnämmandet av "zigenare" i de osmanska rikets skattedokument kommer från 1430 och kan hittas i en förteckning över timars (en slags ländegendom) för Nikopols "sancak" (områdesenhet), i vilken 431 "zigenska" hushåll är införda (3,5 % av den sammanlagda förteckningen). Utifrån den här förteckningen och senare historiska dokument framstår det klart att majoriteten av "zigenarna" i området var bofasta och skildes åt på grund av deras etniska bakgrund och inte på grund av deras livsstil.

I många fall inkluderades "zigenarna" i de gemensamma skatteleängderna

för varje områdesenhet, till exempel i den samling lagar och regler gällande befolkningen i provinsen Rumelien (inklusive nästan hela Balkanhalvön) från 1475 under Mehmet II Fatih's (Erövraren) styre. Det finns också särskilda förteckningar bevarade, när det gäller bara "zigenare", som till exempel skattelängden över de kristna "zigenarna", som betalade "jizie" (en per capita-skatt för icke-muslimer) mellan 1487-1489. I den finns 3 237 "zigenska" hushåll införda, plus ytterligare 211 änkehushåll. Förteckningen ovan har en särskild bestämmelse från 1491 infogad som återger avgifterna för per capita-skatt, och ytterligare specificerad beskattning, till exempel "ispenche" (en fastighetsskatt för kristna, dvs. de bofasta "zigenarna").

Sultan Selim II:s dekret lyder:

”Zigenargrupperna som finns i Bosnien är helt befriade från enskild skatt (m’af), från övriga tillfälliga skatter (takalif-i yorfiye), och från andra tilläggsskatter (avariz). Beträffande de ovan nämnda zigenarna, skall en av deras egna väljas till ledare (jemaat bashi) över en grupp om 50. Ingen skall ingripa i hans angelägenheter eller på något vis begränsa honom. Om någon bryter mot lagen, skall denna person hållas i förvar och, förutsatt att garantier ges av gruppen och dess ledare, skall det hållas ett muntligt förhör.

III. 4

(i förkortad version ur Marushiakova / Popov 2001, s. 34)

III. 3

Förordning av sultan Selim II 1574 (ur Marushiakova / Popov 2001, s. 33) (Detalj)

Den information som finns om det stora antalet bofasta kristna ”zigenare” tyder på att de hade slagit sig ner i området före

den osmanska erövringen, när kristendomen var den dominerande religionen. Utgår man från områdena ovan, dominerade

de kristna ”zigenarna” till synes området Thrakien (som i stort sett motsvarar den europeiska delen av dagens Turkiet.)

LAG GÄLLANDE ”ZIGENARNNA” I PROVINSEN RUMELIEN

Sultan Süleyman den store, som styrde riket under dess glansperiod (1520-1566), utfärdade 1530 en särskild ”lag gällande zigenarna i provinsen Rumelien”. Med hjälp av denna lag kan vi bättre förstå den information som kan hämtas från skattelängderna. [III. 2]

Bestämmelserna i lagen visar åter igen på den särskilda plats som romerna innehade i förhållande till de två huvudkategorierna i det osmanska riket – ”de rättrogna” och ”de otrogna”. Alla ”zigenare” fick, oavsett om de var kristna el-

ler muslimer, betala en standardskatt per person, som endast drevs in från icke-muslimer. De kristna ”zigenarna” var tvungna att betala en något högre skatt än de muslimska, men skatteskillnaderna mellan de olika grupperna av ”zigenare” var inte klart och tydligt definierade. Ett undantag gjordes för de ”zigenare” som ingick i den så kallade ”zigenska sancak”, som omfattade de som försåg armén med diverse tjänster, till exempel de ”zigenare” som bodde i fort och skötte dessa, smederna som tillverkade eller lagade olika typer av vapen, militärmusikerna och andra stödtrupper. [III. 5]

Dessutom visar den här lagen på den osmanska administrationens ambition att försäkra sig om att skat-

terna drevs in från alla, till och med de kringresande ”zigenarna”. I det här avseendet är det värt att uppmärksamma tendensen att uppmuntra medlemmarna i de ”zigenska” samhällena att ansvara för skatteindrivningen i egenskap av borgensmän, så att betalningen gjordes i tid. Samtidigt låg ansvaret för eventuell utebliven skatt hos dessa medlemmar av de ”zigenska” samhällena. Detta bekräftas vidare i till exempel en förordning från sultan Selim II 1574, som förpliktigade ”zigenska” gruvarbetare från Banyaluka, vilka åtnjöt en särskild ställning, att bilda grupper om femtio personer, där varje grupp valde en ledare som var ansvarig inför de makthavande. [III. 3, 4]

”ZIGENSKA SANCAC” – ROMER I DEN OSMANSKA ARMÉN

I ”Lag gällande zigenarna i provinsen Rumelien” bekräftas den särskilda juridiska status och de utvidgade rättig-

heterna gällande självstyrd beskattning för de som levde i den ”zigenska sancak”. Från och med 1541 fanns det även en särskild lag som avsåg ledaren för ”zigenska sancak”. Detta reglemente uppkom i Anatolien, men anpassades så att den skulle passa ”zigenarna” på Balkan. I det här fallet användes inte

”sancak” i den vanliga betydelsen av områdesenhet, utan istället i betydelsen av en särskild kategori av den ”zigenska” befolkningen som var inblandade i ett antal stödaktiviteter för armén.

Romer rekryterades även till den vanliga armén. Det finns belägg från 1566 om att det fanns några mus-

"Zigenska sancak" – romer i arméns stödenheter

Süleyman (I) den stores skattelängd

Åtgärder mot nomadism. Att få "zigenarna" att bosätta sig

III. 5

Osmansk armé med (troligtvis romska) militärmusiker framför porten till Buda och Pest.

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 21)

III. 6

Imitation och avgjutning av ett blodrött karneolsigill, av det slag som användes av de osmanska myndigheterna för att visa att skatterna hade betalats.

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 40)

limska romer bland den del av den beskattningsbara befolkningen som kallades till militärtjänst. Utifrån be-

varade källor har man uppskattat att det under 1500-talet och 1600-talet fanns mellan 15 000 och 20 000 "zi-

genare" i den osmanska armén. De tog sig an olika uppdrag, oftast stödtjänster för armén.

"ZIGENSKA SANCAK" – ROMER I ARMÉNS STÖDENHETER

"Zigenarna" i "zigenska sancak" grup-

perades i "myusellem" (plutoner) och deras stödenheter. I ledningen för varje "myusyulem" stod "mir-lava" (major), en icke-"zigenare", som hade fyra kaptener och elva korpraler under sig. "Myusellem" (sammanlagt 543 stycken)

fick för sina tjänster landegendomar (449 totalt) i 17 olika områden i Rumelien. Medlemmarna i "myusellem" utförde olika uppgifter till stöd för armén. Ledaren för "zigenska sancak" fanns i staden Kirk Klise (dagens Kirklareli) i östra Thrakien.

SULTAN SÜLEYMAN (I) DEN STORES SKATTELÄNGD

1522-1523, under sultan Süleyman den stores välde, utarbetades ytterligare en skattelängd: "Samlad förteckning över inkomst och beskattning av zigenarna i provinsen Rumelien". Denna omfattande förteckning bestod av 347 sidor och behandlade uttryckligen "zigenare". Den listade antalet "zigenarhushåll" uppdelade efter skatteområden och belägna

i nio olika rättskipningsområden som omfattade stora delar av dagens Balkanhalvö. Detta är ett unikt dokument med en stor mängd information om den "zigenska" befolkningen på Balkan i början av 1500-talet.

I förteckningen ingick 10 294 kristna och 4 203 muslimska "zigenarhushåll" (i slutsumman räknades ytterligare 471 änkehushåll med). Förutom dessa fanns ytterligare 2 694 muslimska hushåll i "zigenska sancak". Enligt samma beräkningar, och med ett genomsnitt på 5 personer per hushåll,

ger detta sammanlagt 66 000 "zigenare" på Balkan, av vilka ungefär 47 000 var kristna.

Ytterligare beräkningar som gjorts utifrån denna förteckning är också av stort intresse. Enligt dessa var sammanlagt 17 191 "zigenarhushåll" fördelade – över vad som sedan blev dagens Balkanstaterna – enligt nedan: Turkiet – 3 185, Grekland – 2 512, Albanien – 374, f.d. Jugoslavien – 4 382 och Bulgarien 5 701, medan den exakta lokaliseringen för 1 037 hushåll är osäker. De osmanska skattelängderna är

١ = دوی ٢ = ترك ٣ = استاز [٤] = ٤ = بائج = ٥ =
شو = ٦ = افق = ٧ = اوختو = ٨ = نكه = ٩ = دش [٥] = ١٠ = (فراهون)
اسم انهدر یعنی هشتم هشتم یرتکریسی فرعون اوله یرقومی [٦] اکه فراهون دیرلر.
(همدن هون) اووینمیر. (زبان [٧] هون) وئو پدشاهدز. (دلکه هون) اونو قری
پادشاهی. (کلو شه هون اولو اولیالار. (میساهون) .وسی ینمیر. (هرون هون) هارون ینمیر.
(مصاب هون) بابا ینمیر. (منرو) اکک. (بانکی) سو. (ماش) ات. (دودوه) قباق. (شاج) حنا.
(مانجان [٨] جانس) کوزل بطلیجان . (کران) پیتر . (سسقه) انجیر . (صوکرز
صوبی [٩] کنکان) نشرسن نه صاندک . (شوقرموسو کرز) اینی خوش یاسن نشرسن.
(آتی قی [١٠] کرز) اشته اشنی بورز. (نولی [١١] کرز) نه اشلسن . (اوردا پار
دا کرز) اوفاق دفک اشلی بورز . (جبابکن) وار سات . (صوی کنکان) [١١]
نه صاندک . (بول بکن کوم) ادبه کوت صادم . (قاصنه دیان) کیمه کوت وردک .
(بک قال باله دیوم) بر کافره کوت وردم . (داووکس [١٢] کره دایا بوپه) بن سکیم
بنوک اناسی .
دامنه پاپوبه (سکیم بنده سنک قز

Resenären Evlia Çelebi fick användning för förteckningen över hantverkarsällskapen ("sinifs") i Istanbul. Förteckningen listade totalt 57 sällskap. "Zigenare" nämndes första gången i det tionde sällskapet, björnupp-födare, som bestod av 70 medlemmar. Det fjortonde sällskapet, hästhandlare ("jambazes"), bestod av 300 medlemmar och om dessa skrev Evlia Çelebi: "Hästhandlarna är förmögna affärsmän. Var och en av dem har stall med 40-50 arabhästar. De flesta är zigenare, men det finns några som är av andra folkslag." Det 43:e sällskapet, musikerna, bestod av 300 medlemmar. Också här var majoriteten "zigenare".

III. 7

Ord nedskrivna på romani chib av Evlia Çelebi i Sheyahat-name, 1668.

(ur Marushiakova / Popov 2001, s.43) (Detalj)

III. 8

(ur Marushiakova / Popov 2001, s.44)

också en bra källa för att förstå romernas trostillhörighet. Genom att lägga

ihop den information som finns i skatteförteckningarna kan man utläsa att de

kristna romerna var i majoritet under 1400- och 1500-talet.

ÅTGÄRDER MOT NOMADISM. ATT FÅ "ZIGENARNA" ATT BOSÄTTA SIG

En del av romerna i den osmanska armén levde som nomader, vilket skapade problem för den statliga administrationen. Därför innehåller lagar och förordningar straff för muslimska "zigenare" som "vandrade" (dvs. levde som nomader) jämte icke-muslimska "zigenare".

Tankegången bakom den här hållningen framgår i den ovan nämnda "Lag gällande zigenarna i provinsen Rumelien" utfärdad av Süleyman den store, som förklarar att problemet inte var de muslimska "zigenarnas" umgänge med icke-muslimer, utan att deras nomadiska livsstil medförde att de inte betalade sina skatter regelbundet. Det är dock anmärkningsvärt att det inte pekas ut någon ansvarig för att påtvinga de

nomadiska "zigenarna" detta restriktiva lagförslag (och hur). Detta visar att, av någon anledning, såg inte de osmanska myndigheterna särskilt allvarligt på dessa frågor (nomadism, och de oregelbundna skattebetalningarna).

Vanligtvis var den huvudsakliga delen av den beskattningsbara befolkningen ("jemaat") i det osmanska riket knytten till ett särskilt landområde, även när detta omfattade nomadiska "zigenare", eftersom det inte fanns några skillnader i "zigenarnas" skatteskyldigheter i förhållande till deras livsstil (nomader eller bofasta). I skattelängden för 1522-1523 finns endast elva nomadiska grupper registrerade av skatteskäl i vissa byar. Detta speglar knappast de egentliga förhållandena. Troligtvis registrerades ofta kringresande som bofasta, trots att de i själva verket fortsatte sitt (ofta säsongsbetonade) nomadiska levnadssätt.

Osmanska dokument speglar administrationens önskan att tvinga de no-

madiska "zigenarna" att bli bofasta eller åtminstone att begränsa området de reste i. Detta kan utläsas från en förordning av sultan Süleyman den store från 1551, som nästan ordagrant upprepas av sultan Murad III 1574. Emellertid är det uppenbart att dessa, och möjligtvis även andra administrativa åtgärder, var utan framgång. I praktiken verkar nomadismen inte ha varit ett allvarligt problem för myndigheterna.

I städer och byar på Balkan levde bofasta romer isolerade i "zigenarkvarter" ("mahallas") – en grundläggande princip för alla minoritetsgruppers bosättning i det osmanska riket. Antalet bofasta romer var högt. Ett liknande intryck nedtecknades i Anatolien i början av 1600-talet av den välkände osmanske resenären Evlia Çelebi (1611-1679). Han lade märke till att huvuddelen av "zigenarna" som levde där var bofasta. [III. 7-8]

Skattelängderna speglar de permanenta bosättningarna och även en

Hur romerna försörjde sig

Det osmanska rikets nedgång

"Zigenarnas" samhällsstatus. Officiell lagstiftning och vardagligt liv

Början till romernas frigörelse

Ill. 9

I nära relation till de "zigeniska" musikernas hantverk var utvecklingen av särskilda former av musikaliska teaterframträdanden, som till exempel dockteater.

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 66)

I skattelängden från 1522-1523 finns en förteckning över bland annat följande "zigeniska" yrken: musiker, förtennare, hovslagare, guldsmeder, svärdtillverkare, kamintillverkare, skomakare, toffeltillverkare, tillverkare av hjulspik, läderarbetare, skräddare, mattillverkare, färgare, järnhandlare, osttillverkare, slaktare, kebabsmakare, trädgårdsmästare, mulåsnedrivare, vakter, fängelsevakter, tjänare, kurirer, apuppfödare, brunnsgrävare m.m. Ibland förekom även yrken som militärofficer, janitsjar, polis, läkare, kirurg och munk.

Ill. 10

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 44)

viss grad av välstånd hos "zigenarna". Den här typen av information kan till exempel hittas i rättskipningsprocesser från Sofiaområdet i början av 1600-talet. Bland skatterna som "zigenarna" betala-

de fanns en engångsskatt på försäljningen av egendom, som omfattar 20 hus, såväl som en färskatt. Därutöver finns det ytterligare bevis för förhållandevis rika "zigenare". 1611 sålde "zigenaren Ste-

fan" sitt hus i Sofia tillsammans med sin affär och några fruktträd för 2 400 akçe (en imponerande summa, med tanke på att det vanliga beloppet för årlig skatt per "zigenarhushåll" var ungefär 25 akçe).

HUR ROMERNA FÖRSÖRJDE SIG

Romerna i det osmanska riket arbetade inom ett stort antal yrken. I skattelängderna för 1522-1523 är en majoritet av "zigenarna" registrerade som musiker (militära eller "frilansande"), något som också bekräftas av andra källor. De musikinstrument som oftast nämns är "zumas" (en slags oboe) och trummor, men också andra instrument användes

(ofta en tamburin och senare även olika stränginstrument). Därtill finns det belegg för "zigenargrupper" med dansare (huvudsakligen romska och ibland judiska kvinnor).

Romerna är kända som smeder på många platser världen runt. Detta yrke har en lång tradition, och lever fortfarande kvar på Balkan än idag. Under vissa perioder, som det tidiga 1500-talet, var romska smeder och järnhandlare relativt ovanliga i det osmanska riket, men från 1600-talet och framåt finns det omfattan-

de belegg för smeder i riket. [Ill. 9, 10]

I några fall övergav romerna sina tidigare yrken och arbetade inom jordbruket, ett arbete som de utförde inom ramen för de existerande militära feodala besittningarna. I en lista över Sofiaområdets förlänningar, daterad till 1445-1446, finns det detaljerad information över en egendom tillhörande Ali och som omfattade byn Dabijiv. Den bestod av femton fullständiga hushåll och tre änkehushåll och på listan anges det tydligt att "de är zigenare".

DET OSMANSKA RIKETS NEDGÅNG

Efter det osmanska rikets storhetstid under 1500- och 1600-talet, gick riket in i en stillastående period och från slutet av 1600-talet och början av 1700-ta-

let och framåt inleddes en lång period av gradvis (men allt djupare) nedgång. Den här perioden (1700- och 1800-talet) kännetecknas av en bestående kris som även påverkade de sociala och ekonomiska förhållandena, såväl som det komplexa administrativa systemet, och som åtföljdes av en lång period

med misslyckade krig och förlorade landområden. På grund av en så gott som bestående politisk och ekonomisk kris förlorade de olika statliga myndigheterna (beskattning, rättskipning m.fl.) successivt sin betydelse. Därför blir de historiska källorna om romerna i riket allt mer fragmentariska och osäkra.

ROMER I ARBETARKLASSEN

I Sliven öppnade bulgaren Dobry Jeliaskov, känd som Fabrikmannen, 1836 den första moderna textilfabriken i det osmanska riket som tillverkade tyg till staten - främst till den osmanska armén. Eftersom bulgarerna under den här perioden var hantverkare, försäljare eller jordbrukare, bestod majoriteten av arbetskraften av romer (män, kvinnor och barn). Så småningom började en arbetarklass att växa fram. Den bestod av de romska familjer som arbetade inom textilindustrin och vars antal avsevärt ökade efter Bulgariens befrielse (1878), när flera nya fabriker öppnades i Sliven och staden blev ett viktigt centrum för textilindustrin.

Ill. 11

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 69)

Ill. 12

Dobry Jeliaskovs fabrik i Sliven, cirka 1870.

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 69)

Under den här perioden sker en betydelsefull förändring i romernas trostillhörighet. Under 1400- och 1500-talet dominerade de kristna romerna, men under 1800-talet hade balansen drastiskt förändrats och nu var istället muslimerna i majoritet. Förhållandet mellan kristna och muslimer har beräknats som 1:3 eller 1:4 i vissa beräkningar, men det är svårt att få fram några exakta siffror. Vi kan dra slutsatsen att det fanns en pågående tendens under århundradena att konvertera till islam.

De osmanska myndigheterna fortsatte med administrativa åtgärder för att tvinga de nomadiska "zigenarna" att bosätta sig permanent, men precis som med tidigare försök var dessa ansträngningar i de flesta fall förgäves. Från och med slutet av 1700-talet och framåt visar dock källorna en ökning av "zigenerska" permanenta bosättningar i byar och deras försörjning av jordbruk. Denna tendens hade syns först några hundra år tidigare i det osmanska riket. Det bildades också nya byar i närheten av nyli-

gen grundade "chiffliks" (stora gårdar). Dessa byarna var helt bebodda av "zigenare" som värvades till jordbruksarbete på gårdarna.

Några romer gav sig in på helt nya hantverk. Detta är fallet med "zigenarproletariatet" i staden Sliven (Bulgarien). 1836 öppnade den första moderna textilfabriken i det osmanska riket som tillverkade tyg för att täcka den osmanska arméns behov. De flesta av arbetarna som anställdes på fabriken var romer. [Ill. 11, 12]

"ZIGENARNAS SAMHÄLLSSTATUS". OFFICIELL LAGSTIFTNING OCH VARDAGLIGT LIV

"Zigenarna" intog en särskild plats i den sociala och administrativa uppbyggnaden av riket. Först och främst hade de varit "medborgare" i riket sedan det grundades. Trots uppdelningen av rikets befolkning i två kategorier (de "rättroende" och de "otrogna"), hade de egna specifika lagar och var åtskilda efter etnisk bakgrund. Det fanns ingen sträng uppdelning mellan muslimska

och kristna "zigenare", eller mellan nomadiska och bofasta. Överlag stod de nära de lokala befolkningarna, med några små fördelar för de muslimska "zigenarna" och desto mer fördelar för de som var i arméns tjänst.

Den etniska åtskillnaden av "zigenarna" är inte relaterad till det så kallade "Milletsystemet" som det ofta felaktigt påstås. "Milletsystemet" i bemärkelsen åtskillnad av olika folkgrupper (på etniska och inte religiösa villkor) introducerades som en konsekvens av ansträngningarna för förändringar i det osmanska riket från och med 1800-talet och framåt. Istället grundades åtskillnaden av "zige-

narna" på den allmänna uppfattningen om dem: många källor avslöjar en tydlig motvilja gentemot dem från resten av befolkningen, såväl den osmanska som den lokala befolkningen. De sågs som ett lägre stående folkslag, som inte förtjänade någon större uppmärksamhet. Detta är en gammal stereotyp som fortfarande idag lever kvar på Balkan.

Trots dessa ihärdiga sociala attityder, och kanske på grund av dem, lyckades romerna bevara – eller utveckla – många etniska kulturella särdrag under det osmanska styret, till exempel en (till viss del) nomadisk livsstil såväl som vissa traditionella hantverk, och förblev

ROMERNA SOM FRIHETSKÄMPAR

Romerna deltog också i Balkanfolkens nationella frihetskamper. Romen Aliya Plavich och hans bror Muyo (som dog 1807) deltog i de serbiska upproren mot det osmanska riket i början av 1800-talet. En av de mest berömda "haiduts" (frihetskämparna) under 1800-talet är romen Mustapha Shibil (född i byn Gradets, nära Sliven, och dödad 1856). Romer från Sliven (bröderna Yor-

dan och Georgy Hajikostovi, Yordan Ruschev) deltog i det rysk-turkiska kriget (1877-1878) som bulgariska frivilliga i den ryska armén.

Ill. 13

(ur Marushiakova / Popov 2001, s. 70)

en relativt sluten etnisk grupp. Överlag var dock romernas samhällsstatus i det

osmanska riket mer fördelaktig jämfört med deras kusiner i västra Europa, där

romerna under samma historiska period var förföljda.

BÖRJAN TILL ROMERNAS FRIGÖRELSE

1866 publicerade Petko Rachev Slaveikov, en berömd bulgarisk författare, en artikel undertecknad av "en egyptier" ("en zigenare") i tidningen Gaida från Istanbul. I brevet försvarar författaren, Ilija Naumche från staden Prilep, "romernas" storslagna forna rätt att behandlas lika, att "ha ett eget samhälle

och att ansvara för sin egen utbildning", att ha "zigenarpräster" m.m.

Överlag speglar brevet början till ett nytt skede i utvecklingen av självkänedom hos åtminstone några medlemmar av de romska samhällena på Balkan under 1800-talet. Vad som är typiskt för detta nya skede är processen att lämna den "interna" traditionella gemenskapens ram för att söka sig en likvärdig plats i den nya "externa" sociala och kulturella verkligheten. Den

allmänna andan på Balkan under den här perioden bestämde vilka uttryck det här nya sociala strävandet skulle ta sig. Liksom resten av folkgrupperna på Balkan (för vilka 1800-talet är den moderna nationalismens århundrade) sökte även romerna aktivt ett ärofyllt förflutet, såväl som skapandet av en nationell historisk mytologi. Detta var en nödvändighet för att stödja dem i deras strävanden efter medborgerlig frigörelse.

AVSLUTNING

Efter det osmanska rikets kollaps stannade romerna kvar inom de nya Balkanstaternas gränser. Därefter har deras historiska öde och deras samhällsutveckling vävts samman med

majoritetsbefolkningarna i dessa länder. Arvet efter det osmanska riket förblir dock på olika sätt närvarande antingen i form av hur etablerade etniska kulturer som islam och dithörande seder och traditioner har ärvts av ett stort antal av romerna på Bal-

kan eller hur de osmanska kulturella och historiska traditionerna fortfarande påverkar livet i de olika Balkanstaterna.

Bibliografi

Crowe, David M. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Welchronik der Zigeuner. Teil 1: Von den Anfängen bis 1599*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont Buchverlag | **Inalçik, Halil (1997)** *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, Volume I*. Cambridge: Cambridge University Press | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (2001)** *Gypsies in the Ottoman Empire. A contribution to the history of the Balkans*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Todorov, Nikolaj (1972)** *Balkanskiat grad XV – XIX vek. Socialno-ikonomichesko i demografsko razvitie. [The Balkan town: social, historical and demographic development]*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences